

Наталія Самохіна,

зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ПРИСТРОЇ У БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проведено комплексний аналіз сучасних електронних пристроїв для читання електронних книжок, газет. Розглянуто основні перешкоди використання електронних інформаційних ресурсів у системі наукових комунікацій. Подано відомості про зібрання електронних документів у цифрових бібліотеках, про фонд інформаційних матеріалів, що сформований у НБУВ.

Ключові слова: електронна книжка, електронна газета, цифрова бібліотека, комп'ютерна версія, електронний пристрій.

У наш час популярність електронних видань (і, відповідно, різноманітних електронних пристроїв для їхнього читання) невпинно зростає, що призводить до суттєвого збільшення частки електронних ресурсів у загальному інформаційному просторі, до значного підсилення їхнього впливу на усі сфери суспільства. Електронні інформаційні ресурси – це нематеріальні ресурси, які створені на основі організаційного оформлення сукупності відомостей, зібрані, опрацьовані, зберігаються і передаються за допомогою електронних, програмних і мережових засобів, функціонують у режимі онлайн і використовуються для підвищення ефективності управління в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Як елементи електронних інформаційних ресурсів виділяють інформаційні бази даних, телекомунікаційне і програмне забезпечення, електронні бібліотеки, архіви. Усе більшу роль відіграють електронні інформаційні ресурси і у бібліотечній діяльності в процесі обслуговування читачів.

На початку ХХІ століття на ринку з'явилися пристрої для читання електронних книжок, які швидко завоювали популярність. Екрани цих пристроїв виконані за особливою технологією і на відміну від комп'ютерних екранів дуже схожі на звичайний папір. Зараз інформація потрапляє до нас постійно, у великому обсязі та звідусіль. Що ж заважає нам прочитати все, що хочемо? По-перше – відсутність часу на пошук необхідних книжок і на читання. По-друге – відсутність місця для зберігання. По-третє – при високій вартості книжок не всі можуть дозволити собі купувати все бажане. Вирішенням цих проблем є електронні книжки. За

вагою і розміром вони схожі на звичайний щоденник, екран не відблискує, даючи дуже чітке «паперове» зображення. Заряд акумулятора витрачається тільки на те, аби «перегортати», тобто його вистачає на багато тисяч сторінок. У деяких пристроях є функція MP3-плеєра для прослуховування аудіо-книжок. В Інтернеті колосальний вибір електронних видань на будь-який смак, багато з яких є доступними для безкоштовного накопичення. При вартості електронного пристрою, що дорівнює приблизно 300\$, вже 50-та книжка починає економити гроші. А час та комфорт – безцінні. Процес завантаження книжок з Інтернету дуже простий. У будь-якому випадку на це витрачається менше часу, ніж на поїздку до книжкового магазину.

Якщо раніше писали листи від руки, обирали конверт, перевіряли адресу тощо, то перехід на електронну пошту зробив усі ці процедури зайвими, а обсяг листування різко збільшився. Безумовно, електронні книги зроблять подібний переворот і у видавничій справі.

Електронні книги з дисплеями замість паперових сторінок вже існують, то чому б не бути і електронним газетам? Так, компанія «Plastic Logic» запропонувала свою розробку – електронні газети із дисплеєм з E-ink. Для того, щоб завантажити нову порцію свіжих новин, які можна буде переглядати у форматах PDF, DOC, XLS і PPT, пристрій використовує бездротове підключення до Інтернету. Сам пристрій зроблений з легкої гнучкої пластмаси, розмір дисплея складає 21,5 x 28 см. Компанія вважає, що цей продукт – універсальний, адже газети читають практично всі. У 2008 р. в світі з'явилася перша гнучка електронна газета (e-paper). Розробкою нового покоління продуктів, що є тонкими електронними дисплеями, займалася низка компаній, серед яких тайванська «Prime View International» (PVI) і «Plastic Logic» (Британія). Цю газету можна читати за відсутності зовнішнього освітлення, складати, носити з собою, а інформація на її сторінках автоматично оновлюється з мережі Інтернет. Електронні газети відкрили інвесторам блискучі перспективи в той час, коли найбільші виробники панелей з великими діагоналями вступили в боротьбу за ринок. Тим часом, розробники упевнені: нові дисплеї можуть з'явитися в багатьох електронних пристроях вже незабаром. Так, компанія «LG» представила гнучкий електронний папір, що має розміри звичайного газетного аркуша формату А3. Продукт оптимізований для використання у якості цифрової газети і відтворює відчуття, які виникають при читанні звичайної газети. Діагональ пристрою складає 19 дюймів, товщина – усього 0,3 мм, вага – 130 г. При цьому екран може приймати початкову форму після того, як його звертають або складають.

Очевидно, що прощання з паперовими газетами відбудеться вже незабаром. Скоро звичні видання будуть доставлятися передплатникам за допомогою електронних пристроїв. Майже кожний солідний фантаст середини минулого сторіччя пророкував появу електронних книг та газет, відмову від паперу на користь якихось електронних пристроїв для читання. Тобто, після книжкової революції на черзі газетна. Вже у найближчому майбутньому читання газет у електронному вигляді стане нормою, а паперові тиражі почнуть скорочуватися. Багато великих газет оголосили про прагнення отримувати доходи від доступу до своїх матеріалів в Інтернеті і, відповідно, скорочувати паперові тиражі, що стимулювало виробників пристроїв для читання газет активізувати роботу у цьому напрямі. Наприклад, iPad компанії «Apple». Новий пристрій виглядає привабливою альтернативою нетбукам одразу у кількох сферах використання – iPad зручний для роботи з Інтернетом і поштою, перегляду відео, а також для ігор. Але головне, що компанія «Apple» подає iPad як електронну «читалку». «Apple» вже створив та представив магазин електронних книжок, за допомогою якого користувач iPad зможе купувати книги та завантажувати їх у пристрій. Крім того, газета «The New York Times», одне з найавторитетніших американських видань, давно співпрацює з «Apple» і стала піонером в освоєнні концепції читання з планшета. Представниками редакції газети була показана програма доступу до матеріалів газети – це просто сайт видання, що відредагований для більш зручного перегляду на екрані планшета, діагональ якого складає 9,7 дюйма. Нещодавно газета повідомила про те, що з 2011 р. доступ до матеріалів видання в Інтернеті стане платним. В той же час припускається, що обсяги продажів iPad у 2011 р. досягнуть показника 8–9 млн примірників. А дуже багато з тих, хто купив пристрій, є читачами найбільшої у світі англійської газети «The New York Times». Крім «The New York Times» про намір зробити Інтернет-доступ платним повідомляють в останній час одна за одною найбільші світові газети, що пов'язано з прагненням газет витратити менше коштів на папір і отримувати більше прибутків від продажу доступу до своїх матеріалів через Інтернет.

Однак, головна проблема таких пристроїв, як iPad, а також ноутбуків та традиційних комп'ютерів у тому, що їхні екрани не дуже пристосовані для читання, бо яскраве підсвітлення втомлює очі та псує зір. Представлені на ринку «читалки» у більшості випадків обладнані екранами на основі технології e-ink (електронні чорнила). Головна перевага екрану з технологією e-ink (монохромність – тільки чорний та білий колір; відсутність підсвітлення – читати можна лише за наявності освітлення, як

у випадку зі звичайним папером) – те, що очі читача втомлюються не більше, ніж при читанні з паперу. Поява у таких «читалок» кольорових екранів ще більше розширила коло користувачів. Багато моделей «читалок» оснащені бездротовими модулями WiFi або 3G. У перспективі це дасть можливість завантажувати і читати газети, не наносячи шкоди очам.

Як відомо, у квітні 2009 р. відкрилася Всесвітня цифрова бібліотека (www.wdl.org) [5], де можна прочитати мільйони книжок. Архів, на створення якого пішло чотири роки, вміщує зібрання бібліотек багатьох країн світу – оцифровані рідкісні книги, рукописи, мапи, музичні партитури, фільми, фотографії, креслення тощо. Всесвітня цифрова бібліотека дозволяє знаходити, вивчати і насолоджуватися скарбами світового культурного надбання на одному сайті. Навігація по сайту здійснюється арабською, китайською, англійською, французькою, португальською, іспанською та російською мовами. Самі ж документи представлені значно більшою кількістю мов. Доступ до даних інтернет-бібліотеки є безкоштовним, а на її «полицях» знаходиться значний спадок світової культури: від книжок до музичних записів та архітектурних креслень. Документи розділені за хронологічною та географічною ознаками. Крім того, документи можна шукати за темою і типом.

Схожий проект, Europeana (www.europeana.eu) [6], в якому представлені архіви європейських бібліотек та музеїв, успішно працює з листопада 2008 р. В проєкті беруть участь всі країни ЄС. Найбагатші зібрання надали Франція, Нідерланди, Британія.

В Україні також мають намір створити єдину електронну бібліотеку, доступ до якої отримає кожний [1]. Переваг багато: не треба замовляти самі книги, одним й тим самим джерелом може користуватися необмежена кількість людей, а інформація зберігається вічно. Відповідальними за реалізацію проєкту призначені Міністерство культури і туризму та Національна академія наук України, а також центральні органи виконавчої влади. В електронну форму переведуть документи, які зберігаються у Державному бібліотечному, Національному архівному і Музейному фондах, фонді Державного архіву друку наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова» та інших бібліотечних, архівних і музейних фондах – це мільйони томів і мільярди сторінок. Всього планується перевести в електронну форму 300 млн томів – це 30 млн Гб інформації. Зберігатися вона буде на спеціальних сапфірових носіях української розробки, і на один такий носій можна записати до 30 Гб, причому ця інформація може зберігатися сотні років. До списку з 1,3 млн томів, що будуть першочергово оцифровані, увійдуть раритетні книжки

(в основному, гуманітарної сфери), а також старі газети, яких залишилося мало. Але потім практично будь-яку потрібну інформацію можна буде безкоштовно отримати, не виходячи з дому, на веб-порталі «Бібліотека XXI».

Але основною перешкодою для створення й використання електронних інформаційних ресурсів у системі наукових комунікацій є відсутність у міжнародному та національних законодавствах чіткого визначення прав суб'єктів документальних комунікацій щодо зберігання і надання користувачам електронних версій друкованих видань. Офіційна позиція Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і організацій (ІФЛА) з цього питання полягає в тому, що виготовлення електронних копій матеріалів, захищених авторським правом, у згаданих цілях не слід вважати порушенням авторських прав. Ще на 62-й Генеральній конференції ІФЛА (Пекін, 25–31 серпня 1996 р.) було прийнято Заяву [2], в якій зазначено, що членам суспільства мають бути надані такі можливості:

- читати, прослуховувати чи переглядати приватним чином, у бібліотеці чи в режимі віддаленого доступу наявні у вільній торгівлі матеріали, використання яких захищено авторським правом; знайомитися в режимі перегляду з загальнодоступними матеріалами, захищеними авторським правом;

- для приватного користування чи з освітньою метою, самостійно чи за допомогою бібліотекарів копіювати в розумних межах електронні документи, захищені авторським правом.

У Заяві відзначається також, що виготовлення бібліотеками електронних копій матеріалів для системи електронної доставки документів не слід вважати порушенням авторських прав. Особливо потрібно наголосити на тому, що ІФЛА вважає необхідним законодавче закріплення за бібліотеками та архівами можливості переводу в машиночитану форму захищених авторським правом текстів і зображень з метою забезпечення їхнього збереження і консервації. Потрібне також законодавче закріплення практики надання обов'язкового примірника електронних документів. Також у Заяві говориться, що ІФЛА вважає за необхідне для забезпечення вільного обміну інформацією прийняти міжнародні угоди, що регулювали б передачу інтелектуальної власності через національні кордони. Подібні угоди мають сприяти досягненню рівноваги між здійсненням технічного контролю і забезпеченням доступності інформації для легітимних користувачів. Однак, офіційна позиція ІФЛА, що є авторитетною міжнародною організацією, поки що не знайшла законодавчої підтримки в національних нормативних актах.

У Законі України «Про обов'язковий примірник документів» [4]

передача визначеному колу бібліотек з видавництва комп'ютерних версій друкованих видань для формування на цій основі національних депозитаріїв не передбачається. Розв'язання правових проблем формування в Україні сукупного фонду електронних інформаційних ре-сурсів може бути досягнуте лише при доповненні даного Закону статтями, що передбачали б поширення його дії і на комп'ютерні версії документів. Відсутність в чинних нормативних актах права бібліотек та інформаційних центрів щодо отримання й архівного зберігання комп'ютерних версій публікацій може бути компенсована шляхом прийняття Національною та галузевими ака-деміями наук постанов про обов'язкову передачу відповідним центральним бібліотекам та інформаційним центрам електронних документів.

У Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» [3] проголошено, що одним із головних пріоритетів держави у підвищенні рівня інформатизації всього суспільства є формування комп'ютерної мережі науки та культури; формування системи інформаційних ресурсів та забезпечення їх доступності. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) на практиці застосовує автоматизовані технології як у формуванні своїх інформаційних ресурсів, накопиченні зовнішніх електронних ресурсів, так і у забезпеченні доступу до них. Що ж нового вносить у систему обслуговування користувачів бібліотеки застосування зовнішніх електронних ресурсів? В основу технологічної схеми формування зовнішніх електронних інформаційних ресурсів покладено принцип накопичення комп'ютерних версій першоджерел, які встановлюються на файловому сервері. При цьому електронні версії документів впорядковуються за видовою (книги, статті тощо), тематичною (природничі, гуманітарні науки та ін.), хронологічною (рік видання або час створення інформаційного ресурсу, що не має друкованого аналогу) та іншими ознаками.

У НБУВ сформований багатотисячний фонд електронних інформаційних документів з різних галузей знань, який використовується читачами у локальному режимі. На бібліотечному сайті НБУВ (www.pbuv.gov.ua) [7] серед інших електронних інформаційних ресурсів представлені документи з таких тематичних добірок як «Довідкові матеріали», «Наукова література», «Наукові журнали», «Навчальна література» тощо, які містять енциклопедії, словники, довідники та інші матеріали, широкий спектр монографій, підручників з майже усіх тематичних розділів наукових знань. Проведений моніторинг використання читачами електронних інформаційних ресурсів, зокрема, за серпень –

листопад 2010 р. демонструє надзвичайну популярність довідників та підручників з комп'ютерних технологій, макроекономіки й менеджменту, ринкової економіки.

Список використаних джерел

1. Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI»: розпорядження КМУ від 23.12.2009 № 1579-р. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/now/2003/10_concept.htm – Назва з екрану.

2. Офіційна заява ІФЛА щодо питань авторського права в електронному середовищі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cs.libfl.ru/koi/nzb96_3.html – Назва з екрану.

3. Про Національну програму інформатизації : закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – С. 181.

4. Про обов'язковий примірник документів [Текст]: закон України від 9 квіт. 1999 року № 595 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – С. 199.

5. World digital Library [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdl.org> – Назва з екрану.

6. Europeana [Електронний ресурс] : [digital library]. – Режим доступу : <http://www.europeana.eu/portal/index.html> – Назва з екрану.

7. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>